

УДК 792:378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-2-22>**Олексій НАСТАЧЕНКО,***orcid.org/0009-0001-3439-180X**старший викладач кафедри режисури
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) alexnas732@gmail.com***Андрій ЛЕБЕДЬ,***orcid.org/0009-0005-1667-5621**викладач кафедри майстерності актора
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) andrii_lebed@xdak.ukr.education***Ігор СІКАЛОВ,***orcid.org/0009-0005-7958-8365**викладач кафедри режисури
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) sikalov1994@gmail.com*

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МАЙСТЕРНОСТІ АКТОРА ТА ВЕДУЧОГО

Статтю присвячено мистецтвознавчому осмисленню комунікативного компоненту в перформативних мистецтвах. Метою статті є дослідження комунікації в підготовці майбутнього актора та ведучого як складової їх майстерності.

Узагальнені результати показали, що комунікація є комплексною базовою компетенцією в театральній освіті, а також провідним компонентом професійної діяльності актора та ведучого. Показано системну складність театральної комунікації як сукупності навичок культури мовлення та загально-культурної світоглядної компетенції. Зауважено, що частиною театральної комунікації є сприймання твору глядачем. Процес перцепції залежить від здатності театру організувати адекватне сприйняття твору. Показано місце комунікації в системі підготовки майбутніх діячів сцени як комплексну компетенцію. Зазначено, що компетенція з комунікації формується в стані динаміки і поступового ускладнення. Динаміка має здійснюватися від засвоєння культури мовлення та навичок активного слухання, через вербальну та невербальну комунікацію, та завершуватися стилістичною адаптацією та імпровізацією. Встановлено значення комунікації в майстерності актора та ведучого як провідного компоненту професіоналізму, а також як мовленнєву та світоглядну компетенцію. Наголошено на тому, що навичка вдосконалення комунікації як світоглядної компетенції зумовлюється базовою театральною освітою та професійною діяльністю. Показано зв'язок між категоріями «образ», «імідж» і «маска» як складниками сценічної ідентичності актора та ведучого. Зазначено, що для ведучого української сцени характерною є реалістична манера та консервативний або екстравагантний стиль подання себе в мовному аспекті. Зауважено, що категорії образу, іміджу та маски є складовими комунікації та механізмом комунікації ведучого з аудиторією. Наголошено на тому, що формування комунікативного аспекту роботи актора та ведучого шляхом практичних групових та індивідуальних занять спрямоване на збереження динаміки заходу та підтримку емоційної близькості з глядачем.

Перспективами подальших досліджень зазначено вивчення впливу комунікативних компетенцій акторів і ведучих української сцени на суспільство під час повномасштабного вторгнення, а також порівняння з досвідом підготовки та роботи акторів і ведучих за умов війни та соціальної кризи в інших країнах.

Ключові слова: майстерність актора, майстерність ведучого, перформативні мистецтва, театральна педагогіка, сценічне мистецтво, режисура, український театр.

Oleksii NASTACHENKO,

orcid.org/0009-0001-3439-180X

*Senior Lecturer at the Department of Directing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) alexnas732@gmail.com*

Andrii LEBED,

orcid.org/0009-0005-1667-5621

*Lecturer at the Department of Actor's Mastery
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) andrii_lebed@xdak.ukr.education*

Ihor SIKALOV,

orcid.org/0009-0005-7958-8365

*Lecturer at the Department of Directing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) sikalov1994@gmail.com*

COMMUNICATIVE ASPECTS OF DEVELOPING THE SKILLS OF AN ACTOR AND PRESENTER

The article is devoted to the art-historical understanding of the communicative component in performative arts. The purpose of the article is to study communication in the preparation of a future actor and presenter as a component of their skill.

The summarized findings demonstrate that communication represents a complex foundational competence in theatrical education and serves as a leading component in the professional activities of both actors and presenters. The systemic complexity of theatrical communication is shown as a combination of speech culture skills and general cultural and worldview competences. It is noted that a part of theatrical communication involves the audience's reception of a performance. The perception process depends on the theatre's ability to organize the audience's adequate interpretation of a work. The article highlights the role of communication in the training system for future stage professionals as a multifaceted competence.

It is stated that communication competence develops dynamically and gradually becomes more complex. This development should proceed from mastering speech culture and active listening skills, through verbal and non-verbal communication, and culminate in stylistic adaptation and improvisation. The significance of communication in the mastery of actors and presenters is defined both as a key element of professionalism and as a speech-related and worldview competence.

It is emphasized that the skill of enhancing communication as a worldview competence is shaped by fundamental theatrical education and professional practice. The article demonstrates the interconnection between the categories of «image», «persona», and «mask» as components of the stage identity of actors and presenters. It is noted that presenters on the Ukrainian stage are characterized by a realistic manner and either a conservative or extravagant style of self-presentation in linguistic terms. The categories of image, persona, and mask are pointed out as integral elements of communication and mechanisms of interaction between the presenter and the audience.

Particular attention is given to the practical development of the communicative aspect of the work of actors and presenters through group and individual exercises, aimed at maintaining event dynamics and fostering emotional proximity with the audience.

The prospects for further research include examining the influence of the communicative competences of Ukrainian stage actors and presenters on society during the full-scale invasion, as well as comparative analysis with the training and performance experience of actors and presenters in conditions of war and social crisis in other countries.

Key words: *actor's mastery, presenter's mastery, performative arts, theatrical pedagogy, stage art, directing, Ukrainian theatre.*

Постановка проблеми. Розвиток мистецтва естради як складової перформативних мистецтв в Україні набув нової актуальності у зв'язку з повномасштабною російсько-українською війною. Підготовка майбутніх діячів у галузі перформативних мистецтв має потребу оновлення змісту й програмних результатів освітнього процесу. Комунікація як складова підготовки майбутніх акторів і режисерів естради нерозривно пов'язана

з особистими якостями здобувачів освіти. Однак комунікативний аспект сценічного мистецтва все ще потребує мистецтвознавчого осмислення. Зокрема, наукова увага має зосередитися на процесі підготовки майбутнього актора та майбутнього ведучого, для котрих комунікація є однією з ключових компетенцій.

Аналіз досліджень. Майстерність актора та ведучого в сучасній науковій літературі акцентує

дослідницьку увагу на трансформаційних процесах в українському театрі й театральній педагогіці. Складові комунікативних аспектів у перформативних мистецтвах і професійній підготовці майбутніх діячів сцени висвітлені в низці праць практиків і теоретиків театру. Зокрема, порушуються питання цифровізації перформативних мистецтв (Воронова, Главчева, Згадова, 2023), театральної комунікації (Паві, 2006; Панасюк, Юдова-Романова, 2023), театральної педагогіки (Стадніченко, Соколовська, Гончаренко, Кузьмін, 2023), а також значення комунікації в майстерності актора та ведучого (Матушенко, 2023; Набоков, 2021; Старшой, 2020). У цілому огляд літератури свідчить про необхідність осмислити комунікацію в перформативних мистецтвах як технічну навичку культури мовлення та як світоглядну складову діячів сцени.

Мета статті – дослідити комунікацію в підготовці майбутнього актора та ведучого як складову їх майстерності. Для досягнення мети необхідно виявити сутнісні характеристики комунікативного аспекту майстерності актора та ведучого, показати місце комунікації в системі підготовки майбутніх діячів сцени, а також встановити значення комунікації в майстерності актора та ведучого.

Виклад основного матеріалу. Перформативні мистецтва є складовою національної безпеки під час повномасштабної російсько-української війни. Потреба суспільства в мистецтві набула нової актуальності як сфера рекреації, психологічного відновлення та естетичного ескапізму. Водночас, ідеологічне навантаження сценічного мистецтва та роль актора й ведучого в ньому демонструє здатність театру впливати на процеси націотворення, долучатися до просвітництва суспільства, формувати його думку та стояти на захисті національних інтересів України під час війни. Тож, мистецька освіта в галузі перформативних мистецтв має стратегічне значення та потребує ревізії освітніх компонентів, а також уточнення базового понятійно-категоріального апарату. Комунікація як компетенція майбутніх акторів і майбутніх ведучих, а також як професійна властивість діячів сцени, вартує осмислення в межах мистецтвознавчого підходу. Зокрема, необхідно зосередити наукову увагу на концептуальній значущості комунікації в формуванні майстерності актора та ведучого.

Динаміка перформативних мистецтв демонструє залучення прийомів і технічних засобів, спрямованих на активізацію глядача. Інтерактивність у взаємодії з глядачем вивисує комунікацію з загальної компетенції до фундууючої та спо-

нує до уточнення й розширення змісту. Так, на думку Н. Воронової, Г. Главчевої та О. Згадової, «для вирішення художніх задумів використовують цифрові технології і через це модифікується сам театр... Метою нової дії є повне зникнення небачної стіни між діячами та аудиторією, їх повному занурені в світ вистави. Глядачі стають майже співтворцями, які хочуть та можуть впливати на розвиток визначеної сцени. Подібні можливості має асоціативний екран, вбудований у декорації, який роблять "зіркою" театрального перформансу, але не віддають цьому весь час, воно тільки більше розкриває гру задіяних осіб» (Воронова, Главчева, Згадова, 2023: 372). Тож, посилення уваги глядача зумовлює собою не тільки інтенсивність образності й збільшення вражень, але й впливає на сам театральний процес в Україні.

У свою чергу комунікація, у значенні процесу обміну інформацією, при співставленні зі сценою, набуває декількох сенсів, що вказує на розмаїття в середині театального процесу та його теоретичного супроводу з боку мистецтвознавства, культурології та філософії. Однак у цілому комунікація постає як вербальна та невербальна взаємодія актора або ведучого з аудиторією в залі (Матушенко, 2023: 153), або як взаємодія театру з глядачем за допомогою сценічної інформації (Панасюк, Юдова-Романова, 2023: 39). В обох варіантах засадничою технічною навичкою є культура мовлення актора та ведучого, яка формується від початку освітнього процесу. Тоді як компетенція комунікації є більш об'ємною та світоглядною, а також потребує вміння, професійного та життєвого досвіду.

Зокрема, В. Матушенко розкрив складові формування компетенції комунікації у конкретно-прикладному значенні, необхідному для майбутнього актора та ведучого. У тому числі дослідник вказав на вміння спілкуватися з представниками різних соціально-демографічних груп: «Різні люди, різні професії, соціальний стан, різні етнічні, вікові групи – спілкування з ними вдосконалює майстерність ведучого в рази... Наприклад, коли проводиш ювілей людини, якій 60 років, то треба щоб ця людина стала для тебе не просто замовником, а приятелем... Тут дрібниць немає... Люди хочуть свята, відпочинку, гумору, але в той же час чесності, відкритості, правдивості й не терплять непрофесійності... І ще у ведучого повинні бути в запаснику свіжі анекдоти, жарти, гуморески, цікаві конкурси та інтелектуальні вікторини. А крім того, в його арсеналі повинно бути на свято мінімум 30–40 цікавих ігор» (Матушенко, 2023: 153).

Натомість П. Паві, зазначив, що комунікація відбувається і між акторами також, та розмежував театральну комунікацію як взаємодію з глядачем за допомогою сценічної інформації та як безпосереднє спілкування під час вистави. На думку театрознавця, комунікація має бути симетричною, чого не скажеш про глядача в залі. Також П. Паві наголосив на варіативності процесів сприймання твору, через що, в підсумку, поставив питання про здатність театру організувати для глядача адекватне сприйняття твору (Паві, 2006: 443–445). Тож, варто охарактеризувати комунікацію як конкретно-прикладну та мистецько-світоглядну компетенцію, яка первинно формується під час здобуття освіти й вдосконалюється в процесі практики.

Для того, аби показати місце комунікації в системі підготовки майбутніх діячів сцени, варто наголосити на тому, що досліджуване явище є багаторівневим. Вивчення наукової літератури за темою (зокрема, В. Матушенко; Р. Набоков; Н. Стадніченко, Н. Соколовська, В. Гончаренко, С. Кузьмін; О. Старшой) дало змогу виокремити рівні комунікації в системі підготовки акторів і ведучих сцени та надати їм характеристику: культура мовлення, активне слухання, вербальна та невербальна комунікація, стилістична адаптація та імпровізація. Культура мовлення є базовою компетенцією, яку мають опанувати здобувачі освіти в рамках окремого освітнього компоненту. Проте варто наголосити на тому, що культура мовлення є навичкою, яка потребує постійного контролю та оновлення у зв'язку зі зміною інформаційного поля, появою нових слів і правил українського правопису та орфоепії. Активне слухання як складова комунікативного аспекту підготовки майбутніх акторів і ведучих сцени є практикою формування навички розуміння співрозмовника або аудиторії та адекватної реакції на слова. Вербальна та невербальна комунікація у процесі підготовки майбутніх діячів сцени є вмінням транслювати образність через слова, а також вмінням шляхом використання арсеналу інтонування, міміки, пластичності робити образ переконливим і встановлювати зв'язок із аудиторією. У свою чергу стилістична адаптація та імпровізація при підготовці актора та ведучого потребують вміння швидко реагувати на конкретну аудиторію, враховувати її рівень або змінювати стиль ведення заходу у зв'язку з непередбачуваними обставинами. Формування такої складової комунікативного аспекту роботи ведучого шляхом практичних групових та індивідуальних занять зберігає динаміку заходу та підтримує емоційну близькість з глядачем.

Театральний педагог, дослідник і діяч сцени В. Матушенко, вказав на всебічність розвитку комунікативної компетенції за допомогою використання в освітньому процесі прийомів перегляду та аналізу виступів провідних представників фаху у відкритих аудиторіях і відеозаписах, обміну досвідом зі старшокурсниками, а також участю в роботі наукових конференцій. Паралельно з комунікативною компетенцією, на думку вченого, для формування образу «господаря сцени», здобувачам освіти необхідно працювати над такими здібностями як «перспективне вміння (вміння розподіляти обсяг уваги, гнучкість, переключення, вибірковість), мовні вміння (освоюється внутрішня й зовнішня техніка словесної дії); психотехнічні; паралінгвістичні здібності» (Матушенко, 2023: 153–154). Тож, опанування комунікативною компетенцією в процесі здобуття освіти закладає фундамент для вдосконалення професійної діяльності ведучого в майбутньому.

Важливо наголосити на тому, що закладання всіх рівнів комунікативного аспекту підготовки акторів і ведучих має відбуватися протягом першого року навчання безпосередньо під час адаптації студента до нових умов і паралельно з набуттям фахових компетенцій. Зокрема, таку тезу обґрунтували дослідники Н. Стадніченко, Н. Соколовська, В. Гончаренко, С. Кузьмін, на думку котрих, разом із художньо-естетичною діяльністю й інтелектуальними здібностями, театральні педагоги мають зосередитися на таких складових комунікативної компетенції як «уміння концентрувати увагу на об'єктах спілкування в умовах емоційного стресу; визначенні наявності емпатійних здібностей, здатності до образного мислення, потужності творчого потенціалу особистості; визначенні динаміки формування засобів вербального і невербального спілкування майбутнього актора, уміння використовувати їх у професійному спілкуванні в процесі фахової підготовки» (Стадніченко, Соколовська, Гончаренко, Кузьмін, 2023: 197–198). Тобто системний підхід в опануванні комунікативної компетенції для майбутніх акторів і ведучих є вирішальним у мистецькій освіті. Поступовість і комплексність у набутті комунікативної компетенції майбутніми діячами перформативних мистецтв є запорукою результативності навчання та закладання настанов із подальшого творчого розвитку.

Аби встановити значення комунікації в майстерності актора та ведучого, необхідно розмежувати такі поняття як «образ», «імідж» і «маска». На думку Р. Набокова, образ ведучого залежить від тематики кожного конкретного заходу, особливостей аудиторії та вподобань замовників. Тоді як

імідж має на меті справити позитивне враження на оточуючих, що стосується не тільки сцени, а й інших сфер людської діяльності (Набоков, 2021: 64). Натомість В. Матушенко хоча й розмежував категорії образу та іміджу, але вказав на похідний від образу статус іміджу: «Якщо ведучий, індивідуалізуючи свій життєвий образ, лише на час бере на себе роль «господаря сцени», яка управляє й регулює його поведінку, то імідж припускає майстерне входження в усі життєві ролі, і, відповідно, моделі поведінки в усіх сферах життєдіяльності. «Імідж» не урочистий «образ». Він – його «фасадна» частина, в якій манери й зовнішній вигляд виступають як найбільш вражаючі «архітектурні» елементи» (Матушенко, 2023: 154). У свою чергу «маску» обидва дослідники тлумачать як структурний елемент роботи ведучого у значенні сценічного образу для конкретного заходу. Однак Р. Набоков пов'язав «маску» із комунікацією: «Робота в образі «маски» – це створення власного іміджу ведучого, його стилю та методів роботи й подачі. На нашу думку, саме майстерність спілкування – це є головна якість актора, його азбука та вища школа» (Набоков, 2021: 63). Тож, «образ», «імідж» і «маска» є складниками сценічної ідентичності актора та ведучого, де «образ» постає фундуєм, «імідж» призначений для комунікації з аудиторією та спрямований на формування позитивного враження, «маска» є ситуативним засобом взаємодії з аудиторією під час заходу. Відтак категорії «образ», «імідж» і «маска» є складовими комунікації та механізмом реалізації комунікації ведучого з аудиторією.

Вивчення наукової літератури з питання значення комунікації в майстерності актора та ведучого на українській сцені показало, що ведучі дотримуються реалістичної манери. Зокрема, Р. Набоков наголосив на тому, що «ведучі дотримують класичного стилю подання себе в мовному аспекті. Це завжди звучить красиво й якісно. Але діалект, говір, особливості промовляння літер («акання», «окання», «ікання», повільне читання, тощо) призводять до конфузів, чого не повинно бути. Тому професійні ведучі, знаючи про такі вади, використовують або консервативний, або екстравагантний стиль подання себе в мовному аспекті» (Набоков, 2021: 64).

Більш радикальної думки дотримувався О. Старшой, коли охарактеризував значення комунікативного аспекту роботи актора та ведучого, ототожнивши мову та світогляд: «конферансьє як публічна особистість повинен формувати художній смак у свідомості суспільства, і якщо це формування проходить неналежним чином, то...

можна теж очікувати загальнокультурний занепад у суспільстві. З метою запобігання цим наслідкам, на думку автора, треба розробити певний нормативний документ, який передбачав би наявність своєрідної акредитації для осіб, які займаються конферансом» (Старшой, 2020: 235). Однак варто враховувати, що тип ведучого зумовлений жанром сценічного твору, тоді як лексика є одним із засобів художньої виразності актора та ведучого, а не свідченням аморальності чи духовності його особистості. Грамотність мовлення ведучого здобувається ним під час освітнього процесу, підтримується та вдосконалюється протягом сценічної діяльності. Формальним показником первинної професійної приналежності до діячів сцени є диплом про здобуття вищої освіти. Індивідуальне невігластво, конфлікти на расовому, гендерному, віковому та будь-якому іншому ґрунті зумовляють відсутність позитивної репутації та затребуваності, всупереч документальним підтвердженням компетенції та освітнього рівня.

Навпаки професія ведучого, як зазначив Р. Набоков, окрім дикції та зовнішнього вигляду, має низку вимог, пов'язаних з особистими та професійними якостями: «ведучий повинен вміти працювати в команді, правильно викладати свої думки, концентруватися та мати добре розвинуту пам'ять. Гарні фізичні дані, фотогенічність, наявність освіти, винахідливість, знання і розуміння мотивацій людських вчинків, терпіння, неабияке почуття гумору, уява та ентузіазм можуть стати запорукою успіху сучасного ведучого» (Набоков, 2021: 63). Тож, орієнтованість на універсальні компетенції, розвиток особистих якостей і акторської майстерності є перспективними у плані формування особистості, орієнтованої на професійне зростання на театральній ниві.

Відтак комунікація в майстерності актора та ведучого є провідним компонентом професіоналізму, який реалізується через образ, імідж і маску як складові сценічної ідентичності. Первинно орієнтованість на вдосконалення комунікаційної компетенції як технічної та світоглядної властивості ведучого закладається в процесі здобуття театральної освіти.

Висновки. Дослідження комунікації в підготовці майбутнього актора та ведучого як складової їх майстерності дозволяє дійти таких висновків. Із сутнісних характеристик комунікативного аспекту майстерності актора та ведучого було виявлено системну складність явища театральної комунікації як сукупності технічних навичок культури мовлення та загально-культурної світоглядної компетенції, з проблематизацією сприймання твору глядачем.

Показано місце комунікації в системі підготовки майбутніх діячів сцени як комплексну компетенцію, яка формується завдяки систематичності театральної педагогіки в динаміці від культури мовлення та активного слухання, через вербальну та невербальну комунікацію, закінчуючи стилістичною адаптацією та імпровізацією. Значення комунікації в майстерності актора та ведучого встановлено як провідний компонент професіоналізму, а також як мовленнєву та світоглядну компетенцію, вдосконалення якої зумовлене базовою театральною освітою та професійною діяльністю. Ревізія освітніх

компонентів та уточнення понятійно-категоріального апарату у підсумку посилить культурну значимість перформативних мистецтв, а також їх вплив у процесі націотворення та при захисті національних інтересів України.

Перспективами подальших досліджень може стати вивчення впливу комунікативних компетенцій акторів і ведучих української сцени на суспільство під час повномасштабного вторгнення, а також порівняння з досвідом підготовки та роботи акторів і ведучих за умов війни та соціальної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова Н., Главчева Г., Згадова О. Театральне мистецтво в добу цифрових технологій. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22 листопада 2023 р.). Київ : ДУІТ, ХНУРЕ, МНТУ. 2023. С. 371–373.
2. Матушенко В. Б. Особливості проведення святкових заходів і свят. *Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір* : матеріали VII Всеукр. наук. конф. молод. вч., асп. та магістран. / М-во культ. України та інформ. політики ; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. ; Наук. тов. студ., асп., доктор. і молод. вч. (Київ, 02 листопада 2023 р.). Київ : НАКККиМ, 2023. С. 152–156.
3. Набоков Р. Г. Сутність та специфіка роботи ведучого (конференссьє, церемоніймейстер, МС та шоумен). *Культура України* : зб. наук. пр. Харків. держ. акад. культури. Харків. 2021. Вип. 74. С. 61–65.
4. Паві П. Словник театру ; пер. з франц. М. Якубяк ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет культури і мистецтв. Кафедра театрознавства та акторської майстерності. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 640 с.
5. Панасюк В., Юдова-Романова К. Театр як особливий тип художньої комунікації у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Сценічне мистецтво. 2023. Т.6. №1. С. 35–48. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-759X.6.1.2023.276709>.
6. Стадніченко Н., Соколовська Н., Гончаренко В., Кузьмін С. Проблеми формування етичних основ професійного спілкування в адаптаційному періоді фахової підготовки майбутнього актора. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: Збірник наукових праць Східноукраїнського Національного Університету ім. С. Даля. Київ. Т.1. №2(106). 2023. С. 194–204.
7. Старшой О. М. Конферанс в сучасній українській естраді: проблеми та перспективи. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ. Вип. 37. 2020. С. 242–246.

REFERENCES

1. Voronova N., Hlavcheva H., Zghadova O. (2023) Teatralne mystetstvo v dobu tsyfrovyykh tekhnolohii. [Theater in the age of digital technology] *Upravlinnia ta administruvannia v umovakh protydyi hibrydnykh zahrozam natsionalnoi bezpetsi: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (22 lystopada 2023 r.). Kyiv : DUIT, KhNURE, MNTU. 371–373. [in Ukrainian].
2. Matushenko V. B. Osoblyvosti provedennia sviatkovykh zakhodiv i sviat. [Features of holding festive events and holidays] *Kultura i mystetstvo: suchasnyi naukovyi vymir* : materialy VII Vseukr. nauk. konf. molod. vch., asp. ta mahistran. / M-vo kult. Ukrainy ta inform. polityky ; Nats. akad. ker. kadriv kult. i mystets. ; Nauk. tov. stud., asp., doktor. i molod. vch. (Kyiv, 02 lystopada 2023 r.). Kyiv : NAKKKiM, 2023. S. 152–156.
3. Nabokov R. H. Sutnist ta spetsyfika roboty veduchoho (konferansie, tseremoniimeister, MS ta shoumen). [Essence and specificity of the work of the moderator (conference, ceremony master, MC and showman)] *Kultura Ukrainy* : zb. nauk. pr. Kharkiv. derzh. akad. kultury. Kharkiv, 2021. Vyp. 74. S. 61–65. [in Ukrainian].
4. Pavi P. (2006) *Slovnnyk teatru* [Theater Dictionary] ; per. z frants. M. Yakubiak ; Lvivskyi natsionalnyi un-t im. Ivana Franka. Fakultet kultury i mystetstv. Kafedra teatroznastva ta aktorskoï maïsternosti. Lviv : Vydavnychyï tsentr LNU im. Ivana Franka. 640. [in Ukrainian].
5. Panasiuk V., Yudova-Romanova K. (2023). Teatr yak osoblyvyi typ khudozhnoi komunikatsii u suchasnomu naukovomu dyskursi. [Theatre as special type of artistic communication in modern scientific discourse] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv*. Serii: Stsenichne mystetstvo. 6. №1. 35–48. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-759X.6.1.2023.276709>. [in Ukrainian].
6. Stadnichenko N., Sokolovska N., Honcharenko V., Kuzmin S. (2023) Problemy formuvannia etychnykh osnov profesiinoho spilkuvannia v adaptatsiinomu periodi fakhovoi pidhotovky maibutnoho aktora. [Problems of formation of the ethical basis of professional communication in the adaptation period of the professional training of the future actor] *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*: Zbirnyk naukovykh prats Skhidnoukrainskoho Natsionalnoho Universytetu im. S. Dalia. Kyiv. 1. №2(106). 194–204. [in Ukrainian].
7. Starshoi O. M. (2020) Konferans v suchasniï ukrainiskii estradi: problemy ta perspektyvy. [Conference in modern Ukrainian pop music: problems and prospect] *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. prats. Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Kyiv. 37. 242–246. [in Ukrainian].